

Česká a slovenská tlač v období volebnej kampane

VALENTÍNA HARMADYOVÁ*

Sociologický ústav SAV, Bratislava

The Czech and Slovak press in the period of the election campaign

Abstract: A quantitative content analysis of the press is based on a factor analysis of the frequencies of occurrence of the contents' categories in selected press sets. The factor structure of the two national sets and their comparison allowed the identification of the general direction of the Czech and Slovak press at the time of the election campaign of 1990, as well as their similarities and differences. The content analysis shows two types of reflection on societal events in the CSFR.

Sociologický časopis, 1992, Vol. 28 (No. 2: 264-274)

Obsahová analýza českej a slovenskej tlače v období od 15. apríla do 30. júna 1990 tvorí dôležitú časť výskumnej úlohy "Voľby 90". Jej cieľom je poskytnúť jednu zo snímok vzájomného pôsobenia masmédií a spoločenského vedomia prostredníctvom opísania základných, podstatných charakteristík a trendov obsahovej náplne tlače v podmienkach spoločenskej klímy volebnej kampane. Vo svojom príspevku sa pokúsim načrtnúť globálny obraz českej a slovenskej tlače získaný kvantitatívnou analýzou jej obsahového zamerania. Ako metódu umožňujúcu syntetizovaný pohľad na rozanalýzovaný materiál som používala štandardnú faktorovú analýzu z programového systému SPSS PC+.

Použitá metóda získavania dát a ich spracovania

V rámci monitorovania česko-slovenskej tlače v období volebnej kampane sme sa zamerali na najrozšírenejšie denníky a na politicky orientované týždenníky. Noviny kodovali dva výskumné tímy, SoÚ ČSAV a SÚ SAV v spolupráci so Spoločensko-vedným ústavom SAV v Košiciach (PhDr. M. Homišinová, maďarská tlač). Z českej tlače sme monitorovali 12, zo slovenskej 14 novín:

denníky	Rudé právo	Čas
	Svobodné slovo	Pravda
	Lidová demokracie	Práce
	Zemědělské noviny	Směna
	Lidové noviny	Verejnosť
	Občanský deník	Slovenský denník
	Mladá fronta	Národná obroda
	Práce	Roľnícke noviny
	Brněnský večerník	Ludové noviny
		Új Szó

*) Veškerou korespondenci pošlejte na adresu: PhDr. Valentína Harmadyová, CSc., Sociologický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám. 10, 813 64 Bratislava.

týždenníky	Zelení	Sloboda
	Republikánske listy	Slovenský národ
	Lidový podnikatel	Zmena
		Nap

Obsah tlače (jednotlivé články s výnimkou tých, ktoré sa týkali výlučne zahraničia bez vzťahu k ČSFR a športových správ) sme charakterizovali pomocou jednotného kódovacie kľúča, ktorý vypracoval tím SoÚ ČSAV. V českej tlači to bolo spolu 8 551 článkov, v slovenskej 9 455 článkov. Päťdesiat obsahových kategórií pokrývalo tieto tematické okruhy:

1. Politika strán a hnutí
2. Spoločenské hodnoty
3. Štát, jeho politické zriadenie, inštitúcie
4. Spoločenské inštitúcie
5. Ekonomika a jej fungovanie
6. Vzťah k zahraničiu
7. Národnostné a etnické otázky
8. Sociálne skupiny
9. Sociálne správanie - individuálne a skupinové

Výsledkom prvostupňového triedenia takto analyzovanej tlače boli tabuľky frekvencií obsahových kategórií v jednotlivých novinách českého a slovenského súboru tlače. V českom súbore bolo celkom 11 026 a v slovenskom 16 321 položiek obsahových kategórií.

Faktorová analýza obsahových kategórií tlače

Cieľom faktorovania frekvencií obsahových kategórií sledovaných súborov tlače bolo získať z množstva ukazovateľov obsahovej náplne tlače syntetizujúci a zároveň štruktúrovaný obraz jej podstatných trendov (faktorov). Obsahovú bohatosť tlače adekvátnejšie postihuje viacero špeciálnejších faktorov ako jeden, dva univerzálne. Preto, v záujme homogenizácie súboru, sme zo slovenských novín vyčlenili dvojce maďarské noviny (Uj szó, Nap), ktoré sa výrazne odlišujú od ostatných dvanástich. Ďalšiu úpravu dát súborov si vyžiadala eliminácia vplyvu zriedkavých obsahových kategórií (s nízkou frekvenciou výskytu) na faktorovú štruktúru. Z oboch súborov sme vylúčili tieto obsahové kategórie: politické flagelantstvo, vzťah k blokom a problém neutrality, vzťah k tretiemu svetu, rómsky problém, vzťahy česko-moravsko-sliezske, starí ľudia, bývanie. Zo slovenského ešte navyše: extrémizmus a separatizmus a z českého súboru: problémy vedy, otázky národnostných menšín, etnické napätia a konflikty, postavenie žien a rodín v spoločnosti.

1. Česká tlač

Faktorovou analýzou frekvencií obsahových kategórií českého súboru sme získali šesť faktorov vysvetľujúcich 94 % spoločnej variácie.

1. faktor. Prvý faktor vysvetľuje najviac (34 %) spoločnej variácie. Je najuniverzálnejší a identifikuje všeobecnú rovinu obsahového zamerania tlače v období volieb, spoločnú oblasť reality, o ktorej sa v tlači referuje (tabuľky určujúcich faktorových záťaží uvádzame v prílohe). Silne je sýtený skupinou kategórií politického obsahu (politické osobnosti; konflikty a spolupráca strán, voľby; extrémizmus, separatizmus; politický systém; rozhodovanie vlády, parlamentu; štrajky, demonštrácie), vo vzťahu ku ktorej je daná aj interpretácia ostatných obsahových kategórií vysoko korelujúcich s 1. faktorom. Sú to silne spolitizované oblasti spoločenského diania (zapojenie sa do Európy, sveta; vzťah k východnej a strednej Európe, k ZSSR; mládež, študenti; ekológia; školská politika; zdravotníctvo; sociálne deviácie; sloboda, ľudské a politické práva občanov; historické vedomie; voľný čas, kultúrne a záujmové aktivity; charitatívne organizácie, spolky). Tento najvšeobecnejší faktor (trend obsahového zamerania tlače) môžeme nazvať *všeobecno-politickým faktorom*.

2. faktor. Ďalšie významné všeobecné obsahové zameranie tlače charakterizuje druhý faktor, vysvetľujúci 24 % spoločnej variácie. Spomedzi ostatných faktorov sa vyčleňuje zápornými určujúcimi faktorovými saturáciami (zápornými faktorovými koreláciami s určujúcimi ukazovateľmi). Charakterizovaný je výraznou skupinou kategórií ekonomického obsahu (riadenie ekonomiky; úvahy o ekonomike; zahranično-ekonomické vzťahy; štátne zásahy do ekonomiky, vedy, kultúry) vo väzbe na oblasť štátu a jeho inštitúcií (filozofia štátu; armáda, bezpečnosť, prokuratúra) a problematiku špeciálnych skupín (amnestovaní, bývalí väzni, ekonomické problémy rehabilitovaných) a cirkvi. Posledné dve položky silne súvisia s problematikou fungovania ekonomiky a štátu. Reflexia cirkvi sa sústreďovala na legislatívnu problematiku odluky cirkvi od štátu. Pri sociálnych problémoch špeciálnych skupín je tento vzťah zrejmy. Druhý všeobecný faktor sme nazvali *faktorom ekonomiky a štátu*.

3. faktor. 11 % spoločnej variácie vysvetľuje tretí faktor. Je sýtený kategóriami postihujúcimi regionálno-samosprávny rozmer spoločenského života (regionálna a lokálna samospráva, jej podpora; podniková samospráva; pamiatky, zvyky, tradície, ich ochrana a udržiavanie). K nim sa viaže problematika výživy. Tento špeciálny faktor môžeme charakterizovať ako *faktor regionálno-samosprávny*.

4. faktor. Štvrtý faktor (12 % spoločnej variácie) je charakterizovaný kategóriami sprostredkujúcimi kultúrnu reflexiu (masmédiá; problémy kultúry, umenia a morálky; kultúrna kríza, názorová pluralita), ku ktorým sa silne viaže problematika česko-slovenských vzťahov a vzťahu k zahraničným inštitúciám. Nazvali sme ho *faktorom kultúrnej reflexie*.

5. faktor. Posledný špeciálnejší faktor (8 % spoločnej variácie) vysoko koreluje so skupinou ukazovateľov sociálneho života v hospodárskych organizáciách (odborníci; štrajky, demonštrácie, ekonomicky motivované napätie; sociálne práva a rovnosť; sociálno-ekonomické skupiny). S nimi úzko súvisí problematika konzumerizmu a

životného štýlu. Piaty faktor je *faktorom sociálneho života v hospodárskych organizáciách*.

6. faktor. Reziduálny šiesty faktor vysvetľuje 5 % spoločnej variácie a je jednoznačne určený sólovou, silnou faktorovou záťažou obsahovej kategórie *ekonomická reforma*.

Základnú obsahovú štruktúraciu daného súboru tlače reprezentujú tieto problémové oblasti:

1. všeobecno-politická oblasť
2. ekonomika a štát
3. regionálno-samosprávna oblasť
4. kultúrna reflexia
5. sociálny život v hospodárskych organizáciách
6. ekonomická reforma

V období volebnej kampane v českej tlači dominovala ako najrozšírenejšia a najfrekvencovanejšia všeobecno-politická obsahová orientácia. Jej jadro tvorila stranícka a vládna politika, ktorá vŕahovala do poľa svojej pôsobnosti spoločenské hodnoty, inštitúcie, subjekty a ich konanie v danom čase politicky aktuálne alebo tvoriace podstatné zložky jednotlivých straníckych ideológií. Dobrým príkladom je väzba straníckej a vládnej politiky na "zapojenie sa do Európy, sveta", "ekológiu", "zdravotníctvo", "sociálne deviácie", a "mládež a študentov".

Druhým dominantným trendom českej tlače je výrazné a veľmi vyhranené zameranie sa na ekonomiku vo väzbe na problematiku štátu. Faktor ekonomiky a štátu je jediným záporným faktorom, čo je znakom jeho absolútnej svojbytnosti. Reflexia ekonomicko-štátnej problematiky sa nielenže neviazala na celý ostatný obsah tlače, ale sa s ním vzájomne vylučuje. Možno to považovať za prejav českého ekonomického racionalizmu.

Základné špecifické trendy významne dopĺňajú obraz obsahovej štruktúracie tlače. Reflektujú podstatné špecifické aspekty spoločenského života. V danom prípade je to problematika regionálno-samosprávna, kultúrnej reflexie, sociálneho života v hospodárskych organizáciách a reziduálne otázky ekonomickej reformy. Zaujímavým poznatkom je zistenie, že otázky česko-slovenských vzťahov sa silne viazali na kultúrnu reflexiu, boli vnímané ako kultúrny problém.

2. Slovenská tlač

Faktorovou analýzou frekvencií obsahových kategórií slovenského súboru sme získali sedem faktorov, vysvetľujúcich 96 % spoločnej variácie.

1. faktor. Prvý, najuniverzálnejší faktor (39 % spoločnej variácie) je silne sýtený veľkou skupinou ekonomických kategórií (úvahy o ekonomike; riadenie ekonomiky; zahranično-ekonomické vzťahy; ekonomické sociálne skupiny; štátne zásahy do ekonomiky, vedy a kultúry, riadenie vedy; problémy vedy) s významnou väzbou na skupinu kategórií reflektujúcich štátnu moc a jej inštitúcie (rozhodovanie vlády a parlamentu; masmédiá; armáda, bezpečnosť, prokuratúra) a na ukazovatele problematiky regiónov (regionálna samospráva; ochrana pamiatok,

zvykov, tradícií). K nim sa silne viažu ukazovatele aktuálnych a dominujúcich spoločenských hodnôt, aktérov, inštitúcií a procesov. Sú to: politické osobnosti; etnické napätia a konflikty; sociálne deviácie; historické vedomie; zapojenie do Európy, sveta; ekológia; zdravotníctvo; sociálne práva a rovnosť; sloboda, ľudské a politické práva občanov; kultúrna kríza, názorová pluralita, náboženské slobody. Vidíme, že tento najvšeobecnejší faktor je charakterizovaný širokou škálou ukazovateľov fungovania spoločnosti, preto sme ho nazvali *faktorom všeobecnospoločenským*.

2. faktor. Druhý faktor všeobecného obsahového zamerania tlače vysvetľuje 19 % spoločnej variácie. Definovaný je vysokými faktorovými záťažami skupiny obsahových kategórií, ktoré reprezentujú subjekty aktuálnych politických zmien (mládež a študenti; politický systém; vzťahy česko-slovenské; otázky národnostných menšín) a záťažami obsahových kategórií s nimi úzko súvisiacimi (problémy školskej politiky; voľný čas a záujmové aktivity; sloboda, ľudské a politické práva). Nazvali sme ho *faktorom politickej zmeny*.

3. faktor. Tretí faktor (10 % spoločnej variácie) vysoko koreluje so skupinou ukazovateľov sociálneho života v hospodárskych organizáciách (odbory; štrajky a demonštrácie, ekonomicky motivované napätie; podniková samospráva, účasť na riadení, personálne výmeny; sociálne práva a rovnosť). Tento špeciálny faktor je *faktorom sociálneho života v hospodárskych organizáciách*.

4. faktor. Ďalší špecifický faktor (10 % spoločnej variácie) je silne sýtený obsahovou kategóriou "vzťah k vládnym a nevládnym zahraničným inštitúciám" vo väzbe s kategóriami "charitatívne organizácie a spolky" a "vzťah k východnej a strednej Európe, k ZSSR". Štvrtý faktor sme nazvali *faktorom zahraničných vzťahov a pomoci*.

5. faktor. Posledný špeciálny faktor (8 % spoločnej variácie) je určený silnými faktorovými záťažami ukazovateľov materiálnej existencie života (výživa; konzumerizmus, životný štýl). K nim sa viaže problematika špeciálnych skupín (amnestovaní, bývalí väzni, ekonomické problémy rehabilitovaných). Piaty faktor je *faktorom materiálnej existencie a kvality života*.

6. faktor. Reziduálny šiesty faktor vysvetľuje 5 % spoločnej variácie a je definovaný vysokými faktorovými záťažami dvoch kategórií straníckej politiky (konflikty a spolupráca strán, voľby; útoky na KSČ). K nim sa viaže v tomto prípade politický aspekt sociálnych problémov špeciálnych skupín (amnestovaní, bývalí väzni, ekonomické problémy rehabilitovaných). Je to *faktor straníckej politiky*.

7. faktor. Posledný, siedmy faktor (5 % spoločnej variácie) je silne sýtený položkou "cirkev", ku ktorej sa pozitívne viaže problematika postavenia ženy a rodiny v spoločnosti a negatívne problematika filozofie štátu. Nazvali sme ho *faktorom filozoficko-duchovnej orientácie základných spoločenských subjektov*.

Podstatnú obsahovú štruktúraciu slovenského súboru tlače reprezentujú tieto problémové okruhy:

1. všeobecno-spoločenská oblasť
2. politická zmena
3. sociálny život v hospodárskych organizáciách
4. zahraničné vzťahy a pomoc
5. materiálna existencia a kvalita života
6. stranická politika
7. filozoficko-duchovná orientácia spoločenských subjektov

V období volební kampaně v tlači dominovala univerzálna obsahová orientácia na všeobecno-spoločenskú problematiku. Jej jadro tvorili otázky fungovania ekonomiky vo vzťahu k štátnej moci a záujmom regiónov, na ktoré sa nabaľovali ostatné, všeobecne frekventované problémy rôznych aspektov spoločenského života. Boli to otázky ochrany životného prostredia, majetku a života, zdravia, kultúrneho dedičstva a hodnôt, ľudských a politických práv, problematika etnických konfliktov a zapojenia do Európy a sveta. Vo vzťahu ku všetkým sa vyskytovala jediná rýdzo politická problematika - konkrétne politické osobnosti, ich hodnotenie a interpretácia.

Druhým všeobecným trendom slovenskej tlače bola reflexia určujúcich aspektov politických zmien a pohybu. Tvorila ju problematika zástoja mládeže a študentov pri demontáži socialistického systému, politické aspekty česko-slovenských vzťahov a vzťahov s národnostnými menšinami. S nimi súviseli otázky školskej politiky, voľného času a kultúrnych aktivít a tiež ľudských a politických práv, v danom období silne politizované.

Reflexia špecifických aspektov spoločenského života Slovenska sa sústredila na problematiku sociálneho života v hospodárskych organizáciách, zahraničných vzťahov a pomoci, materiálnej existencie a kvality života.

Dve reziduálne témy slovenskej tlače zaujímavo dokresľujú jej obsahovú náplň. Hodnotiť ich musíme diferencovane. V prípade problematiky straníckej politiky jej posun do polohy rezídua indikuje všeobecne nízku reflexiu predvolebného boja výlučne optikou rýdzo politického zápasu strán a hnutí. Samostatné vyčlenenie otázok filozoficko-duchovnej orientácie základných spoločenských subjektov, aj keď na poslednom mieste, poukazuje na skutočnosť, že filozoficko-duchovné aspekty rodiny a štátu sú v spoločenskom vedomí Slovenska vnímané osobitne, so zvláštnym zreteľom.

Porovnanie obsahového zamerania českej a slovenskej tlače

Obsahové zameranie tlače v Českej republike a Slovenskej republike bolo v mnohých jednotlivostiach podobné, ale svojou celkovou štruktúrou sa výrazne odlišovalo. Zjavné je to už z pohľadu na štruktúru faktorov oboch súborov.

V Čechách	Na Slovensku
1. Všeobecno-politická oblasť	Všeobecno-spoločenská oblasť
2. >Ekonomika a štát<	Politická zmena
3. Regionálne záujmy	Sociálny život v hosp. organizáciách
4. Kultúrna reflexia	Zahraničné vzťahy a pomoc
5. Sociálny život v hosp. organizáciách	Materiálna existencia a kvalita života
6. Ekonomická reforma	Stranícka politika
7.	Filozoficko-duchovná orientácia

Spoločnými položkami prvých faktorov boli: politické osobnosti; rozhodovanie vlády a parlamentu; zapojenie do Európy, sveta; ekológia; zdravotníctvo; sociálne deviácie; ľudské a politické práva; historické vedomie. Viazali sa však na odlišné problémové okruhy. V českom súbore na veľkú skupinu kategórií straníckej a vládnej politiky a v slovenskom na skupiny ukazovateľov ekonomiky, štátnej moci, regionálnych záujmov, kultúry a kategóriu "etnické napätia a konflikty". Sformovali sa tak dve odlišné univerzálne obsahové orientácie - v českej tlači všeobecno-politická a v slovenskej tlači všeobecno-spoločenská orientácia.

Medzi oboma súbormi dochádza v prvom a druhom faktore k vzájomnej výmene položiek. Problematika ekonomiky a štátu, ktorá tvorí v slovenskom súbore zložku 1. faktora, sa v českom súbore posunula do 2. faktora a časť všeobecno-politickej orientácie z 1. českého faktora sa posunula do 2. faktora slovenského súboru. Súhrnne obsahujú dva najvšeobecnejšie faktory veľa spoločných položiek, ale vystupujú výrazné rozdiely medzi dominantami oboch súborov.

V českom súbore je to sústredenie politických problémov do 1. faktora a autonómne postavenie (vzťah nepriamej závislosti) 2. faktora ekonomiky a štátu k faktoru všeobecno-politickému, ako aj k všetkým ostatným. Indikuje to orientáciu na oddelenie politickej a ekonomickej sféry spoločenského života a zároveň výrazný trend k ekonomickému racionalizmu v Českej republike. Problematika oboch všeobecných faktorov bola v období volebnej kampane bezpochyby silne spolitizovaná, avšak ich výskyt sa striktnie vylučoval. Môžeme usudzovať, že reflexia volebnej kampane sa uskutočňovala všeobecne prostredníctvom súvislostí politického zápasu strán a hnutí.

Univerzálny, všeobecno-spoločenský faktor v slovenskej tlači zachytáva širokú škálu všeobecne frekventovaných spoločenských problémov. Ako sme uviedli vyššie, obsahuje problematiku ekonomiky a štátu, ktorá tvorí v českom súbore samostatný a svojbytný faktor. Spolu s ňou sústreďuje vo vzájomnej prepojenosti ďalšie problémové oblasti, ktoré sa v českom súbore vyčleňujú do dvoch špeciálnych faktorov, regionálno-samosprávneho a kultúrnej reflexie, s nižšou obecnosťou výskytu. Druhý, všeobecný faktor - faktor politickej zmeny - vyjadruje rozdiel medzi reflexiou politickej oblasti v Čechách a na Slovensku. Kým v Čechách dominuje politická problematika "en bloc", na Slovensku sa problematika straníckej politiky posúva do polohy rezídua a pre reflektovanie politickej oblasti je charakteristické generálne zameranie na problematiku

politických zmien, konkrétne na úlohu mládeže a študentov v transformácii politického systému, snahu o národnú suverenitu Slovákov a o ľudské a politické práva národnostných menšín. Obsahovú náplň dvoch všeobecných faktorov určuje nediferencované a vzájomne prepojené vnímanie základných oblastí spoločenského diania v období volebnej kampane s dôrazom na politické otázky národného vedomia a národnostných menšín.

Zo špecifických faktorov oboch súborov sú rovnaké piaty český a tretí slovenský faktor s tým, že reflexia sociálneho života v hospodárskych organizáciach sa v Čechách orientovala na hľadisko celospoločenské a na Slovensku na podnikové. Zo špecifických aspektov spoločenského života Českej republiky sa ďalej vyčlenili ako podstatné: oblasti regionálno-samosprávna a kultúrnej reflexie. Štvrtý faktor kultúrnej reflexie obsahuje spoločnú položku so slovenským štvrtým faktorom zahraničných vzťahov a pomoci, ktorou je vzťah k vládnym a nevládnym zahraničným inštitúciám. Reflexia kultúry v Čechách bola orientovaná na zahraničie a oddelená od ostatných problémových oblastí. Na Slovensku bola kultúra vnímaná nediferencovane ako časť univerzálnej, vzájomne prepojenej problematiky všeobecno-spoločenského faktora. Vzťah k zahraničiu bol slovenskou tlačou vnímaný špeciálne, optikou problematiky zahraničných Slovákov a zahraničnej pomoci. Ďalšou špecifickou oblasťou slovenského spoločenského diania, ktorej sa venovala zvláštna pozornosť bola oblasť materiálnej existencie a kvality života.

Reziduálne obsahové témy podčiarkujú charakter všeobecného zamerania a odlišností oboch súborov tlače. V prípade samostatného vyčlenenia otázok ekonomickej reformy je to potvrdenie českej ekonomickej racionality. Reziduálne vyčlenenie otázok duchovnej orientácie v slovenskom súbore je v súlade s výraznou orientáciou tlače do vnútra, na vlastné vnútorné problémy, vnímané súhrnne, holisticky. V tomto prípade sú to otázky duchovnej identity konkrétnych spoločenských skupín - rodiny, národa, národností a jednotlivcov. Odlišnosť českej tlače v tomto smere dobre ilustrujú vyššie spomínané fakty. Pripomeňme si, že z českého súboru sme ako marginálne vylúčili otázky postavenia ženy a rodiny v spoločnosti, že reflexia cirkvi sa sústreďovala na legislatívnu problematiku odľuky cirkvi od štátu a napokon orientáciu kultúry na zahraničie. Holistický charakter slovenského pohľadu indikuje aj posun otázok stránickej politiky do polohy režídua. Poukazuje to na vnímanie predvolebného boja predovšetkým optikou všeobecných spoločenských problémov.

Výsledky analýzy

Uskutočnená analýza obsahu monitorovanej českej a slovenskej tlače poukazuje na dva typy reflexie spoločenského diania a na dva typy spoločenského vedomia.

V Českej republike sa oddelene vnímala politika, ekonomika a kultúra, pričom ekonomika mala výrazne autonómne postavenie. Samostatná pozornosť sa venovala problémom regionálneho a pracovného života. Vo všeobecnosti sa spoločenský pohyb jednotlivých oblastí posudzoval z hľadiska celospoločenských potrieb odchodu spoločnosti od komunistického modelu. Vo volebnej kampani sa najväčšia pozornosť sústreďovala na politický zápas strán a hnutí a jeho súvislosti,

alebo na oblasť ekonomiky a štátu. Ich logické prepojenie umožňovala intervencia štátu, ktorý vďaka tomu nadobúda prioritné postavenie v spoločnosti. Tieto charakteristiky spoločenského života (zvlášť diferenciacia základných oblastí spoločnosti, autonómia ekonomiky, formovanie regionálneho sociálneho aktéra) naznačujú, že prechod k demokratickému modelu spoločnosti sa v Českej republike uberať cestou liberalizmu, s dôrazom na vonkajšie hľadisko európskeho vzoru. V počiatkoch sa zjavne kombinuje s intervenciou štátu.

V *Slovenskej republike* sa základné spoločenské oblasti (ekonomika, politika, kultúra) vnímali ako jeden celok (holisticky). Samostatná pozornosť sa venovala problémom politickej zmeny (národná suverenita, občianske práva a práva národností), otázkam práce, zahraničných vzťahov a pomoci (zahraniční Slováci), materiálnej existencie, kvality života a napokon reziduálnej problematike straníckej politiky a filozoficko-duchovnej reflexie rodiny a štátu. Spoločenský pohyb sa posudzoval z hľadiska potrieb života konkrétnych spoločenských skupín a jednotlivcov tak v jeho dimenzii materiálnej, ako i duchovnej. Volebná kampaň sa vyznačovala globalizovaným vnímaním všeobecno-spoločenských problémov, univerzálnym vstupom spoločenského diania do predvolebného zápasu s dôrazom na otázky suverenity národa a občianskych práv národností. Rýdzo politická oblasť - politický zápas strán a hnutí nevykazovala žiadnu väzbu na štát. Autonómne postavenie straníckej politiky vo vzťahu k intervenciám štátu pravdepodobne súviselo s hlbšou hodnotovou diferenciáciou politického spektra na Slovensku, čo prinieslo väčšiu mieru samostatnosti politických subjektov a ich vyjadrovania v tlači. Zo zorného uhla obsahovej analýzy tlače sa zdá, že prechod k demokratickému modelu na Slovensku sa uberať cestou globálne generalizovaného (holistického) chápania funkcií základných spoločenských oblastí (sfér) s dôrazom na otázky národnej suverenity a duchovnej identity spoločenských skupín a jednotlivcov. Výrazne signalizuje iný typ spoločenského vedomia a vnímania spoločenskej reality ako v Českej republike.

Pri hodnotení výsledkov faktorovej analýzy musíme mať na pamäti, že výsledný faktorový obraz, získaný z korelačnej matice, je jedným z viacerých možných. Je to dané metódou faktorovej analýzy, najmä počtom rotácií a faktorov (v našom prípade sme rešpektovali kritérium ukončenia rotácie zabudované v programovom systéme SPSS PC+). Rozhodnutie o počte faktorov musí byť adekvátne účelu faktorovania: získanie jednoduchšieho a hrubšieho obrazu (v prípade obsahu tlače by dva všeobecné faktory veľa o nej nevypovedali), alebo jemnejšieho, štruktúrovanejšieho obrazu (to je náš prípad, rozhodnúť však treba o počte ďalších faktorov). Výber premenných je ďalším determinantom adekvátnosti zobrazenia sledovanej skutočnosti. Nespornou relativizáciou výsledkov je aj možnosť použitia viacerých metód multivariačnej analýzy.

Ďalšou etapou analýzy tlače, ktorá sa v súčasnosti dokončuje, je faktorová analýza indexov významu obsahových kategórií českého a slovenského súboru. Významnosť jednotlivých článkov (obsahových kategórií, ktoré ich charakterizujú) sme hodnotili pomocou syntetického indikátora významu. Skonstruovali sme ho sumačným postupom - váženým sčítaním hodnôt štyroch parciálnych indikátorov významu (anotácia článku, významnosť článku, umiestnenie na 1. až 3. strane

novín, grafické zvýraznenie). Získali sme tak 12 variantov syntetického indikátora v rozpätí hodnôt 0,7 - 1,5, ktorými sme vážili obsahové kategórie. Od hodnôt percenta nárastu resp. poklesu po prevážení frekvencií obsahových kategórií v každých jednotlivých novinách sme za účelom eliminovania subjektivity hodnotenia odčítali ich priemer. Získané hodnoty za každé noviny zvlášť sme zaradili do 11 stupňovej intervalovej škály indexu významu, odstupňovanej rozdielom $\pm 0,5$ smerodajnej odchýlky od priemeru, čo zaručovalo postačujúcu jemnosť rozlíšenia stupňa významu. Získali sme tabuľky indexov významu obsahových kategórií tlače. Tento metodologický postup vyabstrahovania kvalitatívnej stránky snímkovanej skutočnosti a určenie jej miery umožňuje postihnúť špecifickú dimenziu obsahu tlače - významnosť a dôraz kladený na odovzdávané informácie.

Vzhľadom na rozsah nie je možné venovať sa tomuto aspektu obsahu tlače v tomto príspevku. Predbežne však môžem konštatovať, že základné línie faktorovej štruktúry významov obsahových kategórií potvrdzujú výsledky analýzy frekvencií výskytu obsahových kategórií. Získavame tým dôležitý argument na podporu doteraz formulovaných záverov, predovšetkým sa znižuje podozrenie zo systematického omylu pri kódovaní textov.

Faktorová analýza obsahu tlače v období volebnej kampane potvrdila rozdiely v spoločenskom vedomí obyvateľstva v Čechách a na Slovensku v miere, akou toto vedomie odzrkadľuje a formuje. Dovoľuje definovať hlavné rozdiely a ich základné štruktúrne usporiadanie. Tieto zistenia vyžadujú celkovú interpretáciu v rámci teórie prechodu od komunistického k postkomunistickému usporiadaniu spoločnosti a sú výzvou pre takúto teóriu.

VALENTÍNA HARMADYOVÁ je vedecká pracovníce Sociologického ústavu SAV v Bratislave. Její vědeckou doménou je výzkum politického systému a sociální struktury Slovenska v období přechodu k demokracii a dále analýza politického vědomí.

Summary

In the framework of monitoring the Czecho-Slovak press during the election campaign of 1990, we analyzed a wide selection of dailies and politically oriented weeklies. The Czech press (12 periodicals) was coded by the Institute of Sociology of the Czechoslovak Academy of Sciences in Prague, and the Slovak press (14 periodicals) by the Institute of Sociology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, using a single coding key that was composed of fifty content categories.

The factor analysis of both data sets confirms that the content orientation in the Czech Republic and the Slovak Republic was in individual cases similar, but their structure taken as a whole differed considerably. It shows the differences in the social consciousness of the population in the Czech Lands and in Slovakia to a great extent, as the press mirrors and forms this consciousness. It allows us to define their principle differences and their basic structural arrangements. This information demands interpretation within the framework of theories of the transformation from communist to post-communist social arrangements and is a call for such a theory.

In the Czech Republic the perception of politics, economics and culture were separated, through which economics had a considerably autonomous position. Separate attention was paid to the problem of regional and work life. In general, society's move in individual spheres

was judged from the viewpoint of the need for society to move away from the communist model. In the election campaign the greatest attention was focused on parties' and movements' political struggles and their relationships, or on the sphere of economics. Their logical connection made the intervention of the state possible, which thanks to this arrived at a position of priority in society. These characteristics of social life indicate that the transition to a democratic model of society in the Czech Republic places stress on the external view of the European model. In the beginning it appears combined with the idea of the need for state intervention.

In the Slovak Republic, the basic social spheres were perceived as a single whole (holistically). Separate attention was paid to the problem of political changes, questions relating to work, foreign relations and aid, material existence, the quality of life, the residual problematic of party politics and philosophical-spiritual reflections on the family and state. Social movement was judged from the standpoint of the life-needs of concrete social groups and individuals, equally as much in the material dimension as the spiritual. The election campaign was marked by the globalized perception of common social problems, universal entry into the public events of the pre-election struggle with stress placed on questions of national sovereignty, human rights and the rights of national minorities. The purely political sphere -- the political struggles of the parties and movements -- did not prove at all powerful in the state. The autonomous position of party politics in relation to state intervention was probably connected with the deep differentiation of merit in the political spectrum in Slovakia, which brought a great measure of independence of political subjects and their expression in the press. From the view of content analysis, it seems that the transition to a democratic model in Slovakia is proceeding by way of a globally generalized (holistic) understanding of the functions of the basic social spheres with stress on questions of national sovereignty and the spiritual identity of social groups and individuals. It signals a markedly different type of social consciousness and perception of reality than in the Czech Republic.